

PAPER DETAILS

TITLE: TWAIL (Milletlerarasi Hukuka Üçüncü Dünya Yaklasimlari) Nedir?

AUTHORS: Muhammed Behesti AYDOGAN,Muharrem ÇELİK

PAGES: 613-624

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1180107>

Public and Private International Law Bulletin

ÇEVİRİ / TRANSLATION

Başvuru: 17.12.2019
Revizyon Talebi: 24.01.2020
Son Revizyon Teslimi: 30.01.2020
Kabul: 05.03.2020
Online Yayın: 24.03.2020

TWAIL (Milletlerarası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları) Nedir?

What is TWAIL?

Makau Mutua*, Muhammed Beheşti Aydoğan** , Muharrem Çelik***

Metnin orijinali için bkz. "American Society of International Law, Proceedings of the 94th Annual Meeting, pp. 31-38, 2000"
<https://www.cambridge.org/core/journals/proceedings-of-the-asil-annual-meeting/article/what-is-twail/F6186DDA7E7CBFB50CC61A2D7836C5F0>

Çeviri için gerekli izinler alınmıştır.

Yazarın notu: Bu çalışma ben Harvard Hukuk Fakültesinde ziyaretçi profesör iken Milletlerarası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL: Third World Approaches to International Law) üzerine 1999'da verdiğim bir dersten geliştirilmiştir. Bu çalışmayı Harvard Hukuk Fakültesinde Milletlerarası ve Mukayeseli Hukuk Araştırmalarıyla İlgili Dekan Yardımcısı, Doğu Asya Hukuk Araştırmaları Müdür Yardımcısı, Lisansüstü Programı Müdürü ve Latin Amerika Hukuku Hocası Frederick E. Synder'e adıyorum. Dekan Synder'in erken dönemdeki TWAIL ilgisi ve benim kendi entelektüel gelişimime olan desteği, milletlerarası hukukun tekrar düşünülmesi projesinde kültürler arası bir ittifak inşasının imkanlarına işaret etmektedir.

* Makau Mutua (Prof.), State University of New York SUNY, Hukuk Fakültesi, New York, ABD

** Sorumlu Yazar: Muhammed Beheşti Aydoğan (Av./Dr. Adayı), İstanbul Barosu, İstanbul, Türkiye / Warwick Üniversitesi, Coventry, Birleşik Krallık
E-posta: muhammed-behesti.aydogan@warwick.ac.uk ORCID: 0000-0002-3111-8242

*** Muharrem Çelik (Av./Dr. Adayı), İstanbul Barosu/İstanbul Üniversitesi İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
E-posta: muharrem.celik@outlook.com.tr ORCID: 0000-0003-0582-815X

Atf: Mutua M, *What Is Twail?* (çev. Muhammed Beheşti Aydoğan ve Muharrem Çelik) Twail (Milletlerarası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları) Nedir? (American Society of International Law, Proceedings of the 94th Annual Meeting, pp. 31-38, 2000; Cambridge University Press 2000). (2020) 40(1) PPIL 613. <https://doi.org/10.26650/ppil.2020.40.1.0034>

Milletlerarası hukuk rejimi gayrimeşrudur.¹ Milletlerarası hukuk sistemi Üçüncü Dünya'nın Batı tarafından yağmalanması ve tebaalaştırılmasını meşrulaştıran, çoğaltan ve sürdürülebilir kılan saldırgan bir sistemdir.² Milletlerarası hukukun ne evrensellik ne de küresel düzen ve istikrar vaadi onu Üçüncü Dünya için küresel yöneti(şi)min âdil, insafli ve meşru bir yarası haline getirmektedir.³ Milletlerarası hukukunun inşası ve evrenselleştirilmesi, Avrupalı olmayan halk ve toplumları Avrupa'nın fetih ve tahakkümü altında tebaalaştıran emperyalist yayılmacılık için elzemdi.⁴ Tarihi olarak Üçüncü Dünya, milletlerarası hukuku genellikle direniş ve kurtuluşun değil tahakküm altına alma ve tebaalaştırmanın bir rejimi ve dili olarak görmüştür. Burada, milletlerarası hukuka olan bu itirazın geniş diyalektiği Milletlerarası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAIL) olarak tanımlanmış ve bu şekilde atıfta bulunulmuştur.

TWAIL son zamanlarda ortaya çıkan bir olgu değildir. Kökleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı kasıp kavuran dekolonizasyon hareketine kadar gider. Kuzey-Güney çatışması büyük oranda Latin Amerika'nın Üçüncü Dünya'nın endüstrileşmiş Batı tarafından tahakküm altına alınmasına muhalefetinden doğmuş olsa da, Bandung TWAIL'in sembolik doğum yeri olmuştur.⁵ Bu çatışma, köklerini sömürgecilik karşıtı harekette bulur. TWAIL, Avrupa'nın Avrupalı olmayanları doğrudan sömürge olarak yönetiminin sona ermesinin ve dekolonizasyonun bir karşılığıdır. Basitçe ifade edersek, TWAIL bir duruma verilmiş cevabı betimler. Hem tepkisel hem de tetikleyicidir. Tepkisel oluşu milletlerarası hukukun emperyalist bir proje oluşuna cevap vermesindendir. Tetikleyici oluşu ise, Üçüncü Dünya'nın şartlarını içerden dönüştürmek istemesindendir.

TWAIL basit, birbiri ile ilişkili ve kasti üç hedef için çalışır. İlki, milletlerarası hukukun; Avrupalı olmayanları Avrupalıların tebaası haline getiren ırk temelli bir milletlerarası kural ve kurumlar hiyerarşisinin oluşturulması ve süreklileştirilmesinin bir aracı olarak kullanım şekillerini anlamak, yapı sökümüne tabi tutmak ve çözümlemektir. İkinci olarak, milletlerarası yöneti(şi)m için alternatif bir normatif hukuki külliyyat inşa edip takdim etmektir. Son olarak, TWAIL; literatür, politika ve

1 Birçoğu eleştirel hukuk literatürüyle kendini tanımlamakta veya ona sempati duymakta olan Batılı bazı akademisyenler; milletlerarası hukukun tarafsızlık, adillik, eşitliğinin ve dilinin yanlışlarını ortaya çıkarmıştır. Örnek olarak bkz. Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument* (Finland Lawyer's Publishing Company 1989); David Kennedy, 'A New Stream of International Legal Scholarship' (1988) 7 Wisconsin ILJ 1; Nigel Purvis, 'Critical Legal Studies in Public International Law' (1991) 32 Harvard ILJ 81.

2 Milletlerarası hukuk rejiminin doğrudan bir saldırısı için bkz. Mohamed Bedjaoui, *Towards A New International Economic Order* (Holmes ve Meier, 1979).

3 Milletlerarası hukukun evrenselliği tartışılmazdır. Küresel kontrol rejimi "tüm devletlere kendi hususi kültürlerine, inanç dünyalarına, siyasi örgütlenmelerine bakılmaksızın" zorla tatbik olunur. Bkz. Antony Anghie, 'Finding the Peripheries: Sovereignty and Colonialism in Nineteenth-Century International Law' (1999) 40 Harvard ILJ 1. Ancak milletlerarası hukukun evrenselliğinin normatif değil coğrafi olması kayda değerdir.

4 Antony Anghie, 'Francisco de Vitoria and the Colonial Origins of International Law' (1996) 5 Social & Legal Studies 321.

5 Bandung Konferansı, 1955'te Bandung'da (Endonezya) gerçekleşmiştir. Konferansla Üçüncü Dünya devletlerine has siyasi ve ekonomik sorunları dile getirecek bir Üçüncü Dünya devletleri ittifakı kurmak ve bu sorunları milletlerarası gündeme taşımak amaçlanıyordu. Bu konferans Afrika ve Asya'da ilk bağımsız olan devletleri bir araya getirmiş ve esasen küresel siyasete etki etmeye devam eden bir siyasi hareket başlatmıştır. Bkz. Robert Mortimer, *The Third World Coalition in International Politics* (2nd, Westview Press 1984).

siyaset aracılığıyla Üçüncü Dünya’da az gelişmişliğin şartlarını ortadan kaldırmak istemektedir.

TWAIL’in anlam ve amaçlarına dair bu inceleme; bazı uzmanların erken dönem Üçüncü Dünya sözcüleri ve siyasi liderlerinin Batı’nın emperyalist projelerine dair bir araç olarak kullandıkları literatür, siyasi hareket ve stratejilerin önemini küçümseme çabalarını –özellikle de postmodern⁶ ve postkolonyal⁷ güruhlarınkileri- reddetmektedir. Şüphesiz bu tarz literatürün çoğu, Batı’nın Üçüncü Dünya’ya uyguladığı ve uygulamakta olduğu zulümleri ortadan kaldırma mücadelesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Daha önemlisi, bu nevezuhur uzmanlar Üçüncü Dünya bilginleri ve devletlerinin kendi ezilişlerine istemeden de olsa nasıl zaman zaman iştirak ettiklerini ortaya koymuşlar; kavram ve analizlerdeki eksiklik ve hatalara dikkat çekmişlerdir.

Erken dönem Üçüncü Dünya literatürünün özcülük karşıtı bir eleştirisi alternatif bir milletlerarası hukuk projesinin geliştirilmesi için hakikaten zaruridir, önemlidir ve memnuniyetle karşılanmalıdır.⁸ Ancak Üçüncü Dünya bir realitedir. O sadece Batı’daki bazılarının dediği gibi Üçüncü Dünya bilginleri ve siyasi liderlerinin boş kafalarında değil, onun günlük gaddarlıkları ile yaşayan kişilerin hayatında mevcuttur. Dolayısıyla bugünün Üçüncü Dünya bilginleri ve siyasi aktörlerinin –Üçüncü Dünya’nın Avrupa hegemonyasına karşı meydan okumasının diğer temel taşları arasından- Bandung ve Grup 77’nin⁹ omuzlarında durduklarını anlamak önemlidir. Bugün TWAIL’in görevi bu mücadeleyi devam ettirmek; direniş ve kurtuluşun reçetesinin bazen küçük, yerel ve acılı adımlarla oluşturulacak tarihi bir süreklilik olduğunu anlamaktır.

Üçüncü Dünya literatürü ve siyasetinde son elli yıl boyunca iki ana akımın olduğu görülebilir. Bir yandan, bazı Üçüncü Dünya devletleri ve entelektüelleri, Üçüncü Dünya’nın Batı karşısındaki tebaa statüsünü değiştirmek için düşmanca ortamlarda mücadele ettiler. Ben bu düşünür ve siyasi aktörleri *müsbet inşacılar* olarak isimlendiriyorum. Bazıları da milletlerarası hukukun ve Üçüncü Dünya’nın tümünden dönüşümünü isteyen radikal aktörlerdi. Bazıları ise radikal bir gözden geçirmeyi talep etme vizyon veya iradesinden yoksun mutedil reformculardı. Ancak ben *radikal ve reformist* bu iki akımın TWAIL’in karmaşıklığını ve çeşitliliğini izah eden *ilerlemeci* bir bütün teşkil ettiklerini iddia ediyorum. Her halükârda iki akım da resmi milletlerarası

6 Toplumsal şartların anlaşılmasındaki akışkanlığa vurgu yapan Postmodernizm; olguların çoğunun bağlamla alakalı, karmaşık ve –başka faktörlerin yanı sıra- tarihi, toplumsal ve kültürel faktörlerin etkileşimine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu özcülük karşıtı bir felsefi inşadır. Bkz. Anthony E. Cook, ‘Reflections on Post-Modernism’ (1992) 26 New England LR 751 (1992).

7 *Post kolonyalizm ve post kolonyallik*, Batı üniversitelerinde Üçüncü Dünya’nın kaygılarını postmodernizmin genel çerçevesi içerisinde tekrar sahiplenmeye dair bir entelektüel eğilimi ifade etmektedir. Bkz. Arif Dirlik, ‘The Post-Colonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism’ (1994) 20 Critical Inquiry 328.

8 Üçüncü Dünya’nın post modernizme yönelik eleştirilerinin bir müzakeresi için bkz. Balakrishnan Rajagopal, ‘Locating the Third World in Cultural Geography’ (1998-1999) 1 Third World Legal Studies (postkolonyallik ve hukuk özel sayısı).

9 Grup 77; Üçüncü Dünya devletleri tarafından, haksız ve adaletsiz kabul ettikleri milletlerarası siyasi ve ekonomik düzenin sorunlarını ve bu sorunların çözümlerini dile getirmek için bir mecra olarak oluşturulmuştur. Burası, küresel ekonomik ve siyasi meseleler üzerindeki Batı hegemonyasına karşı çıkmak için önemli bir forum haline gelmiştir.

hukuka olan muhalefetlerinde birleşmektedir. Muhafaza edilmesi gereken onların mirasıdır. Öte yandan, iş birliği olmaması halinde tabiatı itibariyle karmaşık bir bütün olan tahakküm tamamlanamayacaktır. Ayrıca Üçüncü Dünya, işbirlikçi entelektüeller ve siyasi liderler ile doldurulmuştur. Ben bu hain sınıfı *minimalist asimilasyoncu* olarak tesmiye etmekteyim. Reddedilmesi gereken bunların mirasıdır.

Bu çalışmada, yükselen disiplin TWAIL'i tanımlamak ve sistemleştirmek istiyorum. TWAIL Hareketi'nin tarihi temellerini belirleyip hareketin temel felsefi ve siyasi ilgilerini tartışıyorum. Bu çalışmada geleneksel milletlerarası hukukun temel varsayım ve amaçları; bunların TWAIL'i nasıl zaruri bir proje haline getirdikleri incelenmektedir. Ayrıca Üçüncü Dünya devleti olmak ve bunun şartları ile milletlerarası hukuk arasındaki sorunlu etkileşim ve Üçüncü Dünya'nın Batı'ya süregelen bağımlılığını araştırmaktadır. Son olarak da milletlerarası hukukun TWAIL penceresinden tekrar inşası için bir rehber, bir program sunmaktadır.

TWAIL: RAISON D'ÊTRE

Kurucuları açıkça Avrupalı ve Hristiyan köklerine işaret etse de milletlerarası hukuk evrensel olduğunu iddia ediyor.¹⁰ Esasen, genelde milletlerarası hukukun “babası” olarak addedilen Hugo Grotyus alanın köklerini on altıncı yüzyılda yaşamış İspanyol bir ilahiyatçı ve hukuk bilgini olan Francisco de Vitoria'ya götürmektedir.¹¹ Önde gelen bir Üçüncü Dünya hukukçusu meşhur bir alıntısında, milletlerarası hukukun Avrupa'yı merkez, Hristiyanlığı medeniyetin temeli, kapitalizmi insanın tabiatında mevcut ve emperyalizmi bir zaruret olarak varsaydığına dikkat çekmektedir.¹² Erken dönem Avrupa literatürü tarafından ispat olunduğu üzere, milletlerarası hukuk Avrupa ve dünyanın kalanının karşılaşması sırasında geliştirilmiş ve bir araç olarak kullanılmıştır. Egemenlik nosyonunun kendisi, az sayıda Avrupalı devletin kendilerini zenginleştirmek için dünyaya yayıldığı ve dünyanın dörtte üçünden fazlasını ele geçirdiği sömürgeciliği haklılaştırma, yönetme ve meşrulaştırmasının temel vasıtasıydı.¹³ Anghie'nin güzelce ifade ettiği üzere:

10 Milletlerarası hukukun en güzide bilginlerinden olan Lassa Francis Lawrence Oppenheim milletlerarası hukukun “esasen Hristiyan medeniyetinin bir ürünü” olduğunu söylemektedir. L. Oppenheim, *International Law: A Treatise*, c. 1 (Arnold D. McNair ed., Longmans, Green ve Co. 1928) 4. İngilizler, milletlerarası hukuku Hristiyan milletlerin alanı olarak kabul etmişlerdir. Hukuku milletlerarası olan cemiyetin üyeleri Avrupalıydı. Bu hukuk 15'nci yüzyıl sonrasında onlar arasında gelişmişti. Diğer devletler –mesela Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye- asıl üyeler tarafından açıkça veya sessizce Milletler Cemiyetine kabul edilmiştir. James Crawford, ‘The Criteria for Statehood in International Law’ (1976-1977) 48 British YBIL 93, 98; Ayrıca bkz. James Thuo Gathii, ‘International Law and Eurocentricity’ (1998) 9 EJIL 184.

11 Grotyus ve Vitoria arasındaki entelektüel ilişkinin bir müzakeresi için bkz. Arthur Nussbaum, *A Concise History of the Law of Nations* (The Macmillan Company 1954); David Kennedy, ‘Primitive Legal Scholarship’ (1986) 27 Harvard ILJ 1; James B. Scott, *The Spanish Origin of International Law* (Clarendon Press 1934).

12 Milletlerarası Adalet Divanının Cezayirli üyesi Mohamed Bedjaoui, geleneksel milletlerarası hukuka şöyle bir suçlama yöneltmiştir: “Böylece klasik milletlerarası hukuk coğrafi ön yargılarla, dini-etnik bir umutla (Hristiyan bir hukuku), ekonomik bir motivasyonla (Merkantilizm bir hukuku) ve siyasi hedeflerle (emperyalist bir hukuku) bezenmiş bir dizi kuraldan teşekkül etmiştir.” Mohamed Bedjaoui, ‘Poverty of the International Order’ in R. Falk, F. Kratochwil & S. Mendlovitz (eds), *International Law: A Contemporary Perspective* (Westview Press 1985) 153.

13 Sayısı bir elin parmağının geçmeyecek olan bu Avrupalı emperyalist güçler İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda, Portekiz, İtalya ve İspanya'dan oluşmaktaydı.

Sömürge [dönemindeki] karşılaşma iki egemen devlet arasındaki bir karşılaşma değil, egemen Avrupalı devlet ile -zamanın pozitivist hukuk doktrinine göre- egemenlikten yoksun Avrupalı olmayan devlet arasında idi. Böyle bir karşılaşma pozitivist hukukçu için herhangi bir kavramsal zorluk içermiyordu. Sorunu basitçe egemen devletin herhangi bir hukuki itiraz öne sürmek için [gerekli] hukuki kişilikten yoksun olan egemen olmayan yapı hakkında istediğini yapabileceğini iddia ederek çözüyordu.¹⁴

Devlet milletlerarası hukukta en önemli ve merkezi aktör olduğundan Avrupalı emperyalist güçler tarafından tarif edildiği üzere egemen devlet olmak bir halk veya toplumun fethi, işgali ve özgürlüğü arasındaki fark idi.¹⁵ Dolayısıyla bağımsız, Avrupalı olmayan toprakların Avrupalılar tarafından askeri fetihle olsun hile yoluyla veya korkutarak olsun kolonileştirilmesi haklılaştırılmış oluyordu.¹⁶ Kolonileştirme Avrupalıların açık kaderinin bir parçası ve her hâlükârda Avrupalı olmayanlar için “iyi” olduğundan, onun için kullanılan her yol ahlaken ve hukuken haklıydı.¹⁷ Hayal edilebilecek en barbar fiiller de dahil olmak üzere kaba kuvvet Avrupalılar tarafından sömürgeciliğin devamı için kullanılmıştır.¹⁸ Anghie şöyle yazıyor:

Pozitivist dilin Avrupalı olmayan halklara dair şiddetini es geçmek zordur. Pozitivistler bu halkları karalamak, onları fethiye uygun nesneler olarak takdim etmek ve onlara karşı en üst düzey şiddeti meşrulaştırmak için tafsilatlı bir söylem geliştirdiler. Tüm bunları medenileştirme misyonunu gerçekleştirmek, beyaz adamın görevini yerine getirmek için yaptılar.¹⁹

Sömürge fethinin haberini yaparken Afrikalı bir gazete 1885’te şöyle bir mülahazada bulunmaktadır: “Dünya muhtemelen böyle büyük çapta bir soyguna hiçbir zaman şahit olmamıştır.”²⁰ Afrika’nın bu bariz ihlalleri engelleme konusundaki çaresizliğini betimlerken gazete şöyle bir yorumda bulunmaktadır: “Bu ‘Hristiyan’ ticaret –çok uzun zaman sonra değil- ancak yerlilerin yok edilmesiyle son bulacaktır.”²¹ On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde milletlerarası hukuk emperyalist fetihler ve Afrika, Asya ve Pasifik’in Avrupalı güçlere tabi kılınmasıyla evrenselleştirilmişti. Geçen dört yüz yıl boyunca Kuzey, Orta ve Güney Amerika farklı Avrupalı güçler tarafından sahiplenilmişti. Dolayısıyla “imparatorluk çağı”²² boyunca Avrupalı

14 Anghie, ‘Finding the Peripheries’ supra note 3, sf. 3.

15 Devlet olmak; bir topluma hak, görev ve diğer devletlerle ilişki kurma kabiliyeti veren tanıma fiili ile ilan olunur. Bkz. Oppenheim, *International Law* supra note 9, 142-45. Hersch Lauterpacht bu iddiayı şuna dikkat çekerek tamamlamaktadır: Bir toplumun tam milletlerarası kişiliği otomatik değildir. Yani, mevcut devletler bir toplumun devlet olması gerekip gerekmediğini belirleme görevini yerine getirmelidir. Bkz. Hersch Lauterpacht, *Recognition in International Law* (CUP 1947) 55.

16 Kolonileştirmenin hukuki ve siyasi gerekçelendirmelerinin bir müzakeresi için bkz. Makau wa Mutua, ‘Why Redraw the Map of Africa: A Moral and Legal Inquiry’ (1995) 16 Michigan JIL 1113.

17 Basil Davidson, *Africa in History* (Revised ed., Collier Books 1991).

18 Mesela bkz. Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa* (Houghton Mifflin 1998). Kitap, Belçikalıların Orta Afrika’da işlediği vahşetin canlı bir tarihi anlatısını sunmaktadır.

19 Anghie, ‘Finding the Peripheries’ supra note 3, sf. 7.

20 U.O. Umozurike, ‘International Law and Colonialism’ (1970) 3 East African LR 47, 50(1970)’de atıf yapılan *Lagos Observer* (19 Şubat 1885).

21 *Id.*

22 *İmparatorluk Çağı* ifadesi, Avrupa’nın Avrupalı olmayan halklara Avrupa’nın yararına tahakküm ettiği ve onları istismar ettiği zaman aralığını tasvir eder. Bkz. Eric Hobsbawm, *The Age of Empire: 1875-1914* (Pantheon Books 1987).

olmayan halkların zorla Avrupa düşünce, tarih, kültür ve tecrübesinden doğan bir küresel yöneti(şi)m rejimi olan milletlerarası hukukun kapsamına sokulmasına şahit olunmuştu. Emperyalist yayılımın Avrupalı olmayanlar ve onların kaynaklarının Avrupalılar yararına ekonomik istismarı ile gerçekleştirildiğine şüphe yoktur. Yok olmuş Rhodesia'yı diriltten Cecil Rhodes imparatorluğun hedefi konusunda açıkltı:

Dün Londra'nın doğu tarafındaydım [bir işçi sınıfı bölgesi]. İşsizlerin bir toplantısına katıldım. Sadece birer “ekmek” “ekmek” “ekmek” feryadı olan saldırgan konuşmaları dinledim. Eve dönerken bu sahne hakkında düşündüm ve emperyalizmin önemine daha da kani oldum. Benim bu sosyal probleme çözüm olarak –yani İngiltere'nin 40.000.000 sakini kanlı bir iç savaştan korumak için- âcizâne fikrim, biz koloni devlet adamlarının fazla nüfusu iskân için ve fabrika ve madenlerde üretilen ürünlere yeni pazarlar sağlamak amacıyla yeni topraklar elde etmemiz gerektiği idi. *Her zaman dediğim gibi imparatorluk bir ekmek kapısıdır. Savaştan kurtulmak istiyorsan emperyalist olmak zorundasın.*²³

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında pek çok sömürge, doğrudan sömürge yönetiminin zincirlerini kırdı. Ancak kısa sürede siyasi bağımsızlığın büyük oranda yanıltıcı olduğunu anladılar. Üçüncü Dünya devletleri, o dönemde resmen hür olsalar da -siyaseten, hukuken ve ekonomik olarak- hala Batı'ya bağımlıydılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hâkim Batılı güçler tarafından kurulan Birleşmiş Milletler; barış, güvenlik ve devletler arasında iş birliği ile *küresel bir düzen* kurmayı ve sürdürmeyi amaçlıyordu.²⁴ Yeni küresel düzen iki önemli meşrulaştırıcı özelliğe sahipti. Artık Avrupalı olmayan güçler doğrudan sömürgeciliğin bir reddi olan self-determinasyon hakkını haiz kabul ediliyordu. İkinci olarak ise devletler insan hakları ile yönetilecekti.

Görünüşe bakılırsa Birleşmiş Milletler yeni düzenin tarafsız, evrensel ve âdil bir koruyucusu idi. Ama hakikatte küresel meselelerdeki Avrupa hegemonyası, sadece kendilerine BM'nin en güçlü organı olan Güvenlik Konseyi'nde daimî üyelik tahsis eden büyük güçlere –Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Çin- devredilmişti.²⁵ Güvenlik Konseyi'ne Üçüncü Dünya devletlerinin baskın olacağı BM Genel Kurulu karşısında üstünlük tanınması, devletlerin egemen eşitliği ilkesini absürt göstermekteydi. Üçüncü Dünya devletleri şimdi de yenice ortaya çıkmış -merkezi hâlâ Batı olan- iki kutuplu Soğuk Savaş mengenesine sıkışmışlardı.

Başkaları tarafından da belirtildiği gibi, Birleşmiş Milletlerin büyük güçler tarafından bir cephe olarak kullanılması ile “Avrupa hegemonyasının yalnızca şekli değişmiş, özü aynı kalmıştır”²⁶.

23 V. I. Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism* 96-7 (Foreign Languages Publishing House 1947) (*Die Neue Zeit*, XV1,1, s. 304'ten alıntılıyor).

24 BM Andlaşması, Md. 1.

25 Kendisini bir Üçüncü Dünya ülkesi olarak tanımlayan Çin, Güvenlik Konseyinde daimi üyeliği olan Avrupalı olmayan tek devletti. Beş üyenin her biri Güvenlik Konseyinin herhangi bir kararı hakkında veto gücüne sahiptir.

26 Dianne Otto, ‘Subalternity and International Law: The Problems of Global Community and the Incommensurability of Difference’ (1996) 5 Social and Legal Studies. 337, 340; ayrıca bkz. Bedjaoui, *Towards A New International Economic Order*, supra note 2; Surakiart Sathirathai, ‘An Understanding of the Relationship between International Legal Discourse and Third World Countries’ (1984) 25 Harvard ILJ 395.

Ekonomik alanda, Üçüncü Dünya ülkeleri kendilerini Bretton Woods kurumları - Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) – , çok uluslu şirketler ve Batı ülkeleri tarafından kuşatılmış bulmaktadır. Tüm bu kurumların gözünde, yeni ortaya çıkan devletler önemsiz ve Batı sermayesinin insafına kalmış olarak görülmektedir. Tanzanya’nın müteveffa Cumhurbaşkanı ve hakiki bir TWAIL devlet adamı olan Mwalimu Julius Nyerere, “yeni-sömürgeciliğin anlamını ve uygulamasını” Üçüncü Dünya devletlerinin eski emperyalist güçlere bağımlılıklarını ve onlar tarafından istismar edilmekten kurtulamamaları olarak tanımlamaktadır²⁷. Batının yozlaştırdığı demokratik olmayan rejimlere verilen mahvedici borçlar, günümüzde Afrika, Asya ve Latin Amerika’daki birçok ülkenin anlamlı kalkınma programları oluşturmasını engellemiştir. Buna rağmen uluslararası finans kuruluşları doğru şeyi yapmayı reddetmekte ve bu borçları ya silmekte ya da affetmektedir.

Bu gerçeklikler TWAILci Grup 77 ve onun –diğer birçok şeyin yanı sıra- talihsiz Yeni Milletlerarası Ekonomik Düzen (NIEO) için önerilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde; küreselleşme, serbest piyasaların yaygınlığı ve tek bir küresel pazar için yapılan baskı milletlerarası düzeni şekillendiren bu kötü dengesizliklerin basitçe altını çizmektedir. Şeffaf ve demokratik olmayan bir bürokratik yapıya sahip olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Batı hegemonyasını dünyanın geri kalanında süreklileştiren bir dizi milletlerarası kurumdan sonuncusunu oluşturmaktadır²⁸.

TWAIL Literatürü ve Siyasi Eylemi İçin Yapılması Gerekenler

Üçüncü Dünya siyasi bir gerçekliktir. O, kendini Batı’dan ayıran bir dizi coğrafi, muhalif ve siyasi gerçeklik ile tanımlamaktadır. Bu Avrupa ile özel, Batı ile genel bir diyalektik ilişkisi olan tarihsel bir olgudur. Üçüncü Dünya -daha doğru bir ifadeyle- neredeyse Avrupalı olmayan tüm toplumlarda benzer tarihsel deneyimlerin belirli bir söyleme yani entelektüel ve siyasi bir bilinçlilik şekline yol açan bir akışıdır. Üçüncü Dünya terimi *az gelişmiş, kriz eğilimli, sanayileşen, gelişen, geri kalmış veya Güney’den farklılık arz etmektedir*. Çünkü Üçüncü Dünya, Avrupalı ve Avrupalı olmayan arasındaki muhalif diyalektiği doğru bir şekilde yakalar ve Avrupalı olmayanların Avrupalılar tarafından yağmalanmasını ortaya koyar. Üçüncü Dünya, dünyanın kriz durumunu Batının yarattığı ve tahakküm ettiği küresel düzenle ilişkilendirir²⁹. Nyerere’in ortaya koyduğu üzere, istismar edici ve adil olmayan milletlerarası hukuk ve ekonomik düzen Üçüncü Dünya’nın kavramsallaştırılmasında esas teşkil etmektedir.

27 *Daily News* (17 Kasım 1976, Tanzanya).

28 Ann-Christine Hubbard ve Marie Guiraud, ‘The World Trade Organisation And Human Rights’ (1999) [International Federation of Human Rights Leagues/Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu yayını].

29 Üçüncü Dünya ifadesinin farklı anlamları ve kullanımlarına ilişkin nitelikli bir müzakeresi için bkz. Karin Mickelson, ‘Rhetoric and Rage: Third World Voices in International Legal Discourse’ (1998) 16 Wisconsin ILJ 353.

Üçüncü Dünya milletlerarası ekonomideki mağdurlar ve güçsüzlerden oluşmaktadır.... Birlikte dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturmamız ve bazı önemli hammaddelelerin en büyük kısmına sahip olmamıza rağmen dünya ülkelerinin ekonomik ilişkilerini düzenleme biçimleri üzerinde hiçbir kontrolümüz ve etkimiz bulunmamaktadır. Milletlerarası kuralların yapılmasında katılımcı değil alıcı konumundayız.³⁰

Daha tehlikesiz ve belirsiz diğer terimlerden farklı olarak, Üçüncü Dünya, modern öncesi- modern, çocuk-yetişkin, barbar-uygar ve aşağı-üstün bir medeniyet merdiveni; Batı'nın önderlik ettiği doğrusal ve tek yönlü bir tarih ilerleyişi önermemektedir³¹. Üçüncü Dünya toplumları arasında geniş bir çeşitlilik olsa da Üçüncü Dünya terimi, direniş ve kurtuluşa yönelik stratejik bir paradigmanın parçası olarak tarihselleşmiştir.³² Bu nedenle "Üçüncü Dünya" küresel Batı hegemonyasına doğrudan bir saldırı olarak anlaşılmalıdır. TWAIL, bu yüzleşmenin milletlerarası hukuk alanı, teorisi ve uygulamasındaki ifadesidir. Peki, TWAIL'in belirleyici özellikleri nelerdir ve geleneksel milletlerarası hukuktan ne gibi farklılıklar arz eder?

TWAIL hem siyasi hem de entelektüel bir harekettir. Bununla birlikte, belirli bir inanç veya dogmaya sahip değildir. Kuşkusuz, TWAIL literatürü ve siyasi uygulamaları iç çelişkilerle, tutarsızlıklarla ve içerik, strateji ve taktikler hakkında anlaşmazlıklarla doludur.³³ Fakat bunlar, temelde haksız küresel düzene karşı muhalefetlerinde birleşmektedirler. Milletlerarası hukuka TWAILci bir yaklaşım birçok temel formül, kaygı ve çıkar ile tanımlanmaktadır.

Herhangi bir TWAIL eseri veya siyasi eylemi, temel olarak milletlerarası hukuktaki önemli bir soruya *temelden muhalif* olmalıdır. Böyle bir karşı çıkış, Üçüncü Dünya için önemli olan veya onu önemli bir şekilde etkileyen bir konu ile ilgili olmalıdır. Böyle bir eser veya çalışmanın amacı, adaletsiz milletlerarası hukuki, siyasi ve ekonomik düzenden dolayı Üçüncü Dünya'nın maruz kalabileceği zarar veya zedelenmeyi ortadan kaldırmak veya hafifletmek olmalıdır. Böyle bir eser veya siyasi eylem; milletlerüstü arenada adalet veya kuralların, kurumların, süreçlerin ve uygulamaların adilliği ile ilgili olmalıdır. Asıl amaç, Üçüncü Dünya'nın güçsüzlüğünün bir yönünün ortadan kaldırılması olmalıdır. Bu şekilde yazar ya da siyasi aktör en azından Üçüncü Dünya'ya karşı zararlı olan belirli bir olguyu ifşa etmiş, bu olguya saldırmış veya onu çözümlemiş olur. Bu, TWAIL literatürü ve siyasi eyleminin en temel özelliğidir.

30 Julius K. Nyerere, 'South-South Option' in Altaf Gauhared (ed) *The Third World Strategy: Economic and Political Cohesion in the South* (Praeger Publishers 1983) 9, 10.

31 David Slater, 'Contesting Occidental Visions of the Global: The Geopolitics of Theory and North-South Relations' in 4 *Beyond Law-Mas Alla Del Derecho* (Instituto Latinoamericano de Servicios Legales Alternativos 1994) 97, 101.

32 Gayatri Spivak, *Outside in the Teaching Machine* (Psychology Press 1993) 13.

33 TWAIL literatürünün farklı emsalleri için bkz. Frederick E. Snyder & Surakiart Sathirathai (eds), *Third World Attitudes Toward International Law* (Nijhoff 1987).

TWAIL Hiyerarşi Karşıtıdır

Tamamı olmasa da milletlerarası hukukun ekseriyeti üstünlük kompleksleri ile yönlendirilmektedir. Klasik milletlerarası hukuk, beyaz Avrupalı halkların Avrupalı olmayanlara üstünlüğüne ve Avrupalıların diğerlerini medenileştirme ve kontrol etme “görevine” dayanmaktaydı.³⁴ Avrupa hegemonyasının son beş yüzyılı bir emsal ortaya koymaktadır. Bu emsal şöyle uzun bir listeden oluşmaktadır: sömürge yöneticisi, kafirleri kurtarmaya gelmiş İncil taşıyan misyoner, ticari fırsatçılar, siyasi demokrasi ihracatçıları ve şimdi de insan hakları militanı/haçlısı. Milletlerarası hukuk belki de insan medeniyetinin zirvesi olarak sunulan Avrupa merkeziliğinin yayılmasında en önemli silah olmuştur. Bunun aksine TWAIL, halkların ve *kültürlerin ahlaki eşdeğerliğini* kabul eder ve “ötekileştirmeyi” yani aslının aptal kopyalarının yaratılmasını reddeder.

TWAILci literatür; belirli kültürlerin küresel düzen, barış ve güvenliği teşvik etme kisvesi altında evrenselleşmesini reddetmektedir. TWAILciler bunun yerine, gerektiğinde evrensel olarak kabul edilebilir kuralların içeriğini oluşturmak için kültürler arasında iletişim hareketlilikleri kurma çağrısında bulunurlar. Bu yüzden TWAIL milletlerarası hukukun gerekli ve önemli olduğuna inanmaktadır. Ancak TWAIL mevcut milletlerarası hukuk rejimini gayri meşru olarak görmektedir. Zira mevcut milletlerarası hukuk neredeyse tamamen dünyanın bir bölgesinin entelektüel, tarihi ve kültürel deneyimlerine dayanmaktadır. Bu durum Avrupa’yı, Avrupa menşeli bilgiyi ve şeyleri ayrıcalıklı hale getirmektedir. Hatta iyi huylu/zararsız bir milletlerarası hukuk dalı olarak kabul edilen milletlerarası insan hakları hukuku bile, kibirli bir Avrupa merkezci söylem ve yapıya dayanmaktadır.³⁵ TWAIL, bu tür söylemlerin çeşitlilik içeren bir dünyanın tüm zenginliğini hor gördükleri –onaylamadıkları- için başarısız olacağına inanmaktadır.

TWAIL Hegemonyaya Tezattır

TWAIL, Birleşmiş Milletlerin evrensellik peleriniyle meşrulaştırdığı Batı’nın küresel hegemonyasına karşı çıkmaktadır. TWAIL, Birleşmiş Milletlerin yapısını -özellikle Güvenlik Konseyini- tamamen savunulamaz bulmaktadır.³⁶ Üçüncü Dünya’daki krizlerin Birleşmiş Milletler tarafından bariz bir şekilde göz ardı edilmesi ve BM organlarının Batılı güçlerin dış politikalarını ilerletmek için seçici bir şekilde kullanılması dünya kurumunun [BM’nin] son derece ulvi gayeleri ile doğrudan çelişki

34 Genel olarak bkz. Basil Davidson, *African Civilization Revisited* (Africa World Press 1991); Mutua, ‘Why Redraw the Map of Africa’ supra note 15.

35 Makau Mutua, ‘Savages, Victims, and Saviors: The Metaphor of Human Rights’ (forthcoming 2001) 42 Harvard ILJ; bkz. Makau wa Mutua, ‘The Ideology of Human Rights’ (1996) 36 Virginia JIL 589; Makau wa Mutua, ‘Limitations on Religious Rights: Problematizing Religious Freedom in the African Context’ in J. D. van der Vyver & J. Witte (eds) *Religious Human Rights in Global Perspective: Legal Perspectives* (Martinus Nijhoff Publishers 1996) 417.

36 Üçüncü Dünya’nın Batı tarafından tahakküm altına alınması ve BM Güvenlik Konseyinin Batı tarafından adaletsizce kullanılmasının nitelikli bir müzakeresi için bkz. Ian Martin, ‘The New World Order: Opportunity or Threat for Human Rights’ Harvard Law School Human Rights Program (1993).

içindedir³⁷. Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batı, çıkarlarına tehdit olarak değerlendirdiklerini vurmaya hazır bir şekilde dünyanın her köşesinde jandarmalık yapmaktadır.³⁸ Genelde, Birleşik Devletler, Birleşmiş Milletleri, üye devletlere karşı askeri operasyonlarına dahil etmeye zahmet bile etmemektedir.³⁹ Bu bağlamda, Birleşik Devletler on binlerce nükleer silaha sahipken, bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin tek bir nükleer silah edinme girişimine karşı ABD'nin muhalefet etmesini ne yapmalı? Diğer kritik öneme sahip milletlerarası mecralarda da -Dünya Bankası, IMF ve GATT/DTÖ rejimi- küresel ekonominin ve kaynakların Batı kontrolünde olması artık bir arşiv meselesi haline gelmiştir. Batı ile Üçüncü Dünya arasındaki bu eşitsizlik, halk bilincinde o kadar kabullenilmiştir ki, bu durum nadiren kamuoyunda ciddi bir tartışma konusu olmaktadır.

TWAIL projesi tüm seslerin -özellikle de Üçüncü Dünya'da çoğunluğu oluşturan devlet dışı, hükümet dışı, kırsal ve kentsel yoksulların- tam olarak temsil edilmesini savunmaktadır. Burada, TWAIL Üçüncü Dünya devletlerinin güçsüzlerin sesini kısmak amacıyla milletlerarası hukuki ve ekonomik düzendeki suç ortaklığına karşı çıkmaktadır. TWAIL, tüm seslerin duyulabilmesi için hem milli hem de milletlerarası yönetim yapılarının tam olarak demokratikleşmesi çağrısında bulunmaktadır. TWAIL, Avrupa merkezliği ve modernitenin çerçevesine uymayanların dinlenebileceği ve kendi yöneti(şi)mlerine tam olarak katılabilecekleri maduniyet projesini benimsemiştir⁴⁰. Bu bakımdan, TWAIL Üçüncü Dünya devletlerinin içeriden yeniden yapılandırılması ve hakikaten demokratikleşmesi konusuna temel bir ilgi duymaktadır.

TWAIL Evrensel İnanç ve Doğrulara Şüpheyile Yaklaşır

Belli bir evrensellik derecesinin kaçınılmaz ve hatta arzu edilir olduğu kesinlikle doğru olsa da TWAIL; kökeni, düşüncesi ve deneyimi Avrupa olan kural ve uygulamaları evrenselleştirme girişimlerini reddetmektedir. Milletlerarası hukukun bu tür kurallara yaptırım gücü vermesi ve böylelikle bunların Avrupalı olmayan toplumlar için bir gereklilik haline getirilmesi özellikle endişe vericidir. Bu durum kesinlikle insan haklarında ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPs) vasıtasıyla fikri mülkiyetin korunması gibi belirli ekonomik değerler açısından söz konusu idi. Bu nedenle, TWAIL serbest piyasa, özel mülkiyet veya ticari değerlerin diğer insani değerlerden daha üstün olduğuna veya otomatik olarak baskın geleceğine inanmamaktadır. Belli durumlarda evrensel değerlerin birbirinden ayrılması mümkün

37 Son zamanlarda meydana gelmiş olan ve BM'nin eylemsizliğine örnek olan Ruanda ve Somali olayları için bkz. United Nations, 'The United Nations and Rwanda 1993-1996' (United Nations Publication 1996); Peter Rosenblum, 'Dodging the Challenge' (1997) 10 Harvard Human Rights J 313 [*The United Nations and Rwanda*'in değerlendirmesi].

38 ABD'nin Irak'a yönelik politikaları - özellikle çocuklar ve sağlık hizmetleri üzerinde yıkıcı etkisi olan yaptırımların uygulanması - Batı gücünün dünya genelindeki yaygınlığının altını çizmektedir.

39 ABD'nin liderliğindeki Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü'nün [NATO] Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ni bombalaması, BM Andlaşmasının açıkça ihlal edildiği bir durumdur. Bkz. Michael Byers, 'Introduction' in Michael Byers (ed) *The Role of Law in International Politics* (OUP 2000) 1.

40 Bkz. Otto, 'Subalternity and International Law' supra note 26, 348-359.

olabilir. Ancak bu sürecin nasıl yönetildiği her şeyi değiştirmektedir. Aksi takdirde aynen Hristiyanlığın Avrupalı olmayan insanlara dayatıldığı gibi, güçlü ekonomik ve askeri çıkar sahipleri görüşlerini dünyanın geri kalanına dayatabilecek, görüşlerini ebedi ve değişmez doğrular gibi sabite haline getirebileceklerdir.⁴¹

TWAIL Bir İttifak Hareketidir

Adaletsizliğin küreselleşmesi, küreselleşme olgusuyla yakından bağlantılıdır. TWAIL, Batı dahil tüm toplumlarda benzer düşüncelere sahip hareketlerle ittifak kurmanın, Üçüncü Dünya'nın ve Batı'daki marjinalleştirilmiş toplulukların güçsüzlükleri ve mağduriyetleri ile mücadelede temel bir strateji olduğuna inanmaktadır. Bu bağlamda, TWAIL özellikle eleştirel ırk teorisini (CRT) ve milletlerarası hukuka yeni yaklaşımları (NAIL) savunanlar olmak üzere bir dizi bilimsel toplulukla bilinçli birliktelik ve ittifaklar kurma arayışı içerisindedir. Amerika'daki ırkçı ve cinsiyetçi tebaalaştırmaya bir cevap olan CRT, Amerika'da beyazların gücünü anlamak ve ona meydan okumak için çok boyutluluk ve kesişimsellikten yararlanıyor. CRT'nin hukukun tatbikini ve gücün kullanılmasını tahakküm ve dışlama aracı olarak görmesi, TWAIL'i yansıtmaktadır. CRT'nin yazarları, gerçekten milletlerarası hukuk düzeninin bir minyatürü olan yerel emsallerini tespit etmişlerdir. Beyaz üstünlükçü hiyerarşiler hem yerel hem de milletlerarası hukuk kurallarını tahakküm altına almışlardır. CRT, temel olarak iki ilgi alanı tarafından yönlendirilmektedir:

Bunlardan ilki, Amerika'da beyaz üstünlüğünün ve beyaz olmayanları tebaalaştırmanın nasıl gerçekleştirilip sürdürüldüğünü anlamak ve özellikle de "hukukun üstünlüğü" ve "eşit koruma" gibi sözde idealler ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi incelemektir. İkincisi ise sadece hukuk ile ırk gücü arasındaki karışık bağı anlamak değil ayrıca onu değiştirme arzusudur⁴².

Beyaz üstünlükçü ve Avrupa merkezci hiyerarşilere karşı çıkan CRT, NAIL ve diğer Batı akımlarındaki yazarların içinde bulunduğu zorluk; bu tahakkümün küresel nitelikte olduğunu fark etmektir. Bu yazarlar, milletlerarası bir dilde çalışmalı ve Üçüncü Dünya'nın sömürülmesi ile ABD'de yer alan belli grupların tebaalaştırılması arasında bağlantı kurmalıdır. CRT yöntemi üzerinde çalışılması TWAIL'in mücadelesini bilgi yönünden zenginleştirmek için iyi bir hizmet olacaktır. Bir başka ifadeyle, CRT ve TWAIL gerek milli gerekse de milletlerarası düzeyde yerleşik Avrupa merkezci güç yapıları ile mücadelelerinde bilinçli komplolar tertiplemeli ve birbirlerini beslemelidirler. TWAILciler kendilerini; siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik tüm olguların hesaplanması noktasında Avrupa-Kuzey Amerika ittifakının "merkezden çıkarılması" projesine adanmışlardır. Bu, TWAIL'in CRT'nin de katılacağını ümit ettiği küresel bir mücadeledir.

41 Bkz. Mutua, 'Limitations on Religious Rights' supra note 34; ayrıca bkz. Makau Mutua, 'Returning to My Roots: African "Religions" and the State' in Abdullahi A. An-Na'im (ed) *Proselytization and Communal Self-Determination in Africa* (Orbis Books 1999) 169.

42 Kimberle Crenshaw et al. (eds), *Critical Race Theory: The Key Writings That Formed the Movement* (The New Press 1995) xiii.

Sonuç

TWAIL, tarihsel olarak konumlanmış entelektüel ve politik bir harekettir. Dolayısıyla kurucuları ve esas düşünürlerinin çoğu Üçüncü Dünya'dan olmasına rağmen, coğrafya tarafından otomatik olarak sınırlandırılmamış bir entelektüel bilinç şeklidir. TWAIL'in kurucularının bazıları Üçüncü Dünya'nın maddi koşullarında doğrudan -hatta kişisel- bir pay ve deneyime sahiptirler. TWAIL sadece entelektüel bir akım, bir akademik arayış değildir. TWAIL, belli bazı görüşlere siyasi ve ideolojik bir bağlılıktır. Bu nedenle TWAIL; yeni bir milletlerarası hukuk külliyatı arayışında olan, *temel olarak yeniden inşacı bir* harekettir. Bu arayışta TWAIL, yerel ya da milletlerarası hukukun herhangi bir kural, süreç ya da kurumunu kutsal görmeyi reddetmektedir. Zararlı hiyerarşileri ve baskıları yaratan, teşvik eden, meşrulaştıran ve sürdüren tüm faktörler gözden geçirilmeli ve değiştirilmelidir. TWAIL'in taahhüdü budur.